Ptaki Śląska 14 (2002): 27-46

Andrzej Czapulak, Artur Adamski, Jacek Betleja,

POPULACJE LĘGOWE MEW *LARIDAE* I RYBITW *STERNIDAE* NA ŚLĄSKU W LATACH 1990-2000

BREEDING POPULATIONS OF GULLS *LARIDAE* AND TERNS *STERNIDAE* IN SILESIA IN 1990-2000

Populacje mew i rybitw charakteryzują się fluktuacjami liczebności, niekiedy znacznymi z roku na rok. Związane jest to z gniazdowaniem w dość niestabilnych środowiskach, jakimi są zbiorniki wodne i tereny podmokłe. Często utrudnia to określenie trendów populacyjnych. W Europie przedstawiciele obu tych rodzin różnią się pod względem kierunku zmian liczebności. Generalnie mewy wykazują wzrost liczebności, podczas gdy populacje rybitw zmniejszają się, ale w poszczególnych państwach europejskich trendy te są odmienne (Hagemeijer i Blair 1997).

Celem pracy jest przedstawienie aktualnego stanu populacji lęgowych gniazdujących na Śląsku gatunków należących do tych dwóch rodzin i określenie zmian, jakie zaszły w porównaniu do lat 80. XX wieku.

METODY I MATERIAŁ

W pracy wykorzystano dane zgromadzone w Kartotece Awifauny Śląska w latach 1990-2000. Zasadniczy materiał do analizy stanowiły wyniki akcji inwentaryzacji stanowisk lęgowych mew i rybitw, przeprowadzonej w latach 1993-94. Wybrani współpracownicy Kartoteki zostali wówczas poproszeni o skontrolowanie, w podanych terminach, wszystkich znanych od początku lat osiemdziesiątych miejsc gniazdowania tej grupy ptaków na Śląsku. Pozwoliło to na zebranie niemal kompletnych danych na temat ich liczebności w skali regionu. W kolejnych dwóch latach (1995-96) akcję tę kontynuowano dla dwóch gatunków: mewy pospolitej i rybitwy czarnej. Oprócz wyników akcji wykorzystano również wszystkie pozostałe stwierdzenia lęgów mew i rybitw dokonane na Śląsku w latach 90. Analiza ze-

Tabela 1. Liczebność populacji lęgowych mew i rybitw na Śląsku w latach 1990-2000
L – liczba par, S – liczba skontrolowanych czynnych stanowisk.

Table 1. Number of breeding populations of gulls and terns in Silesia in 1990-2000
L – number of breeding pairs, S – number of occupied breeding sites checked.

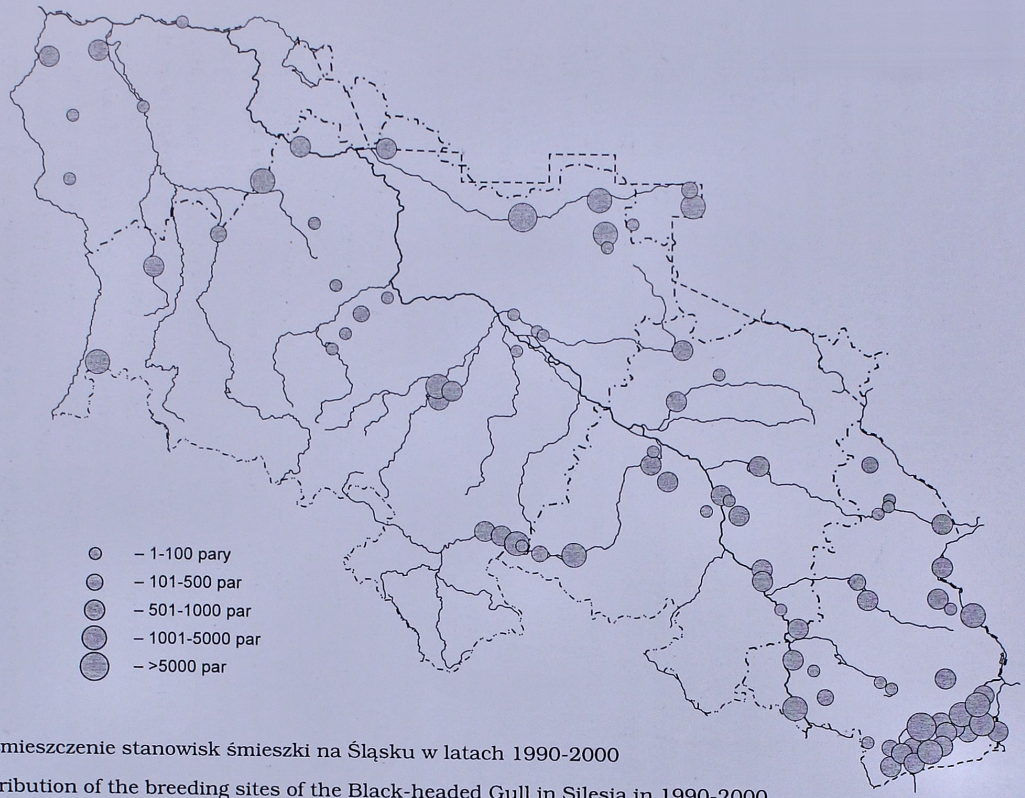
Gatunek Species		Lata / Years										
		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Larus melanocephalus	L	-	1	-	-	1	-	1	-	-	2	-
	S	-	1	-	-	1	-	1	-	-	1	-
Larus ridibundus	L				29000-34000				26000-34000			
	S				78				min. 60			
Larus canus	L	?	6	?	59	52	61	37	51	63	58	70
	S	?	3	?	9	7	7	6	5	6	6	8
L. argentatus/cachinnans	L	-	-	-	-	-	1	-	-	7	9	15
	S	-	-	-	-	-	1	-	-	2	4	6
Sterna hirundo	L	140	140	470	550	550	580	465	610	610	545	635
	S	4	13	10	22	26	18	18	21	16	17	10
Sterna albifrons	L	-	-	1	1	-	1	1	-	3	3	9
	S	-	-	1	1	-	1	1	-	2	1	1
Chlidonias hybridus	L	-	7	21	79	154	295	130	92	30	45	81
	S	-	2	2	3	4	4	1	4	1	4	3
Chlidonias niger	L	135	250	250	300	365	375	475	275	215	200	77
	S	12	6	5	9	10	7	8	10	9	8	4
Chlidonias leucopterus	L	-	-	2	-	-	-	-	2	1	-	-
	S	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-

branych informacji wykazała, że z wyjątkiem śmieszki, większość ważnych stanowisk lęgowych omawianej grupy ptaków kontrolowana była w okresie 1990-2000 rokrocznie. Pozwoliło to na dokonanie ocen liczebności poszczególnych gatunków na Śląsku w kolejnych latach (tab. 1). Jednak oceny te należy traktować jako minimalne. Niektóre stanowiska nie były kontrolowane, choć brak danych dla niektórych z tych stanowisk wynikał najprawdopodobniej z braku stwierdzeń gatunku, a nie z braku kontroli. Dlatego dokonano także oceny liczebności dla 2-3 letnich okresów, przyjmując za punkt wyjścia sezon, w którym sprawdzano największą liczbę stanowisk. W przypadku śmieszki ocenę liczebności oparto natomiast na wynikach z lat 1993-94, uzupełnionych o informacje z innych lat dla stanowisk nie skontrolowanych w tych dwóch sezonach. U tego gatunku poza okresem prowadzenia akcji inwentaryzacji kolonii nie udało się bowiem zebrać danych o sytuacji na większości stanowisk lęgowych w poszczególnych latach.

Przy omawianiu występowania poszczególnych gatunków stanowiska lęgowe przydzielano do oddzielnych kategorii, w zależności od liczby sezonów, w których gatunek był stwierdzany. Wyróżniono następujące kategorie: stanowiska efemeryczne, zajmowane przez 1-2 sezony; stanowiska zajęte nieregularnie (3-5 sezonów) oraz stanowiska zajmowane regularnie, tj. takie, na których lęgi danego gatunku były stwierdzane w co najmniej sześciu sezonach w latach 1990-2000. W pracy wykorzystano tylko informacje dotyczące bezspornych stwierdzeń lęgów, tzn. obserwacji par przy gniazdach lub z niedawno wyklutymi pisklętami.

WYNIKI

Śmieszka *Larus ridibundus*. W latach 1993-94 skontrolowano łącznie 96 znanych stanowisk śmieszki i na 78 spośród nich stwierdzono występowanie tego gatunku (ryc. 1). Liczebność populacji lęgowej na Śląsku oceniono wówczas na 29000-34000 par. W pozostałych latach kolonie lęgowe tego gatunku stwierdzano jeszcze na 24 innych stanowiskach, ale łączna liczba gniazdujących na nich mew nie miała istotnego wpływu na ocenę liczebności. W porównaniu z okresem prowadzenia akcji, informacje o występowaniu śmieszki pochodzące z drugiej połowy lat 90. były mniej kompletne (brak kontroli wielu stanowisk). Tym nie mniej, potraktowane łącznie dla całej pentady, wskazywały one, że ani liczba stanowisk, ani liczba par tego gatunku nie uległa zasadniczej zmianie: w co najmniej 60 koloniach stwierdzono wówczas około 26000-34000 par.

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk śmieszki na Śląsku w latach 1990-2000

Fig. 1. Distribution of the breeding sites of the Black-headed Gull in Silesia in 1990-2000

Tabela 2. Położenie kolonii mew i rybitw na Śląsku w latach 1990-2000
N – liczba kolonii, SR – stawy rybne, ZZ – zbiorniki zaporowe, JEZ – jeziora naturalne, ST – starorzecza, RZ – rzeki, ŻW – żwirownie, OS – osadniki, Ł – łąki, IN – inne.

Table 2. Location of the colonies of gulls and terns in Silesia in 1990-2000
N – no. of colonies, SR – fishponds, ZZ – dam reservoirs, JEZ – lakes, ST – old-river beds, RZ – rivers, ŻW – gravel-pits, OS – sewage farms, Ł – meadows, IN – others.

Gatunek Species	N	Typ stanowiska / Type of habitat								
		SR	ZZ	JEZ	ST	RZ	ŻW	OS	Ł	IN
Larus melanocephalus	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Larus ridibundus	105	53	10	1	2	-	15	12	2	10
Larus canus	15	1	2	-	-	-	10	1	-	1
L. argentatus/L.cachinnans	8	3	3	-	-	-	2	-	-	-
Sterna hirundo	51	21	6	-	-	1	17	2	-	4
Sterna albifrons	5	-	3	-	-	-	2	-	-	-
Chlidonias hybridus	11	7	3	-	-	-	-	1	-	-
Chlidonias niger	26	17	5	-	-	-	-	2	-	2
Chlidonias leucopterus	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-

Podobnie jak w latach 80. głównym rejonem gniazdowania śmieszki na Śląsku była dolina górnej Wisły. Ptaki gnieździły się tam w 17 koloniach, a łączną liczebność oceniono na 11000-12500 par (około jedna trzecia całej populacji śląskiej). Drugim miejscem licznego występowania były stawy rybne w dolinie Baryczy, gdzie w 5-6 koloniach gnieździło się 8000-9500 par (Witkowski i in. 1995; M. Matysiak).

W pierwszej połowie lat 90. na prawie 50% stanowisk gniazdowało maksymalnie do 100 par śmieszek (tab. 3), a zaledwie 10 kolonii liczyło ponad 1000 par. Największe kolonie lęgowe znajdowały się na Zbiorniku Goczałkowickim, pow. Pszczyna – 5700 par w roku 1994 i (J. Betleja, G. Schneider) oraz na stawach koło Rudy Żmigrodzkiej, pow. Trzebnica – 5200 par (Witkowski i in. 1995). Pozostałe kolonie liczące powyżej 1000 gniazd to: Żeleźniki, pow. Milicz – 2830 (1993), Stawno, pow. Milicz – 2125 (1991; Witkowski i in. 1995), Zawadka, pow. Pszczyna – 1800 (1993; Z. Krzanowski), Zb. Witka, pow. Zgorzelec – 1450 (1993; T. Stawarczyk), Landek, pow. Bielsko-Biała – 1280 (1994; G. Schneider, M. Włodarz, M. Kurow-

Tabela 3. Rozkład procentowy wielkości kolonii śmieszki na Śląsku
N – liczba kolonii.

Table 3. Proportion of different size of the Black-headed Gull colonies in Silesia
N – number of colonies.

Okres Period	N	Wielkość kolonii (liczba par) Size of colony (number of pairs)			
		1-100	101-500	501-1000	>1000
1981-1985	66	30,3	28,8	16,7	24,2
1991-1995	83	48,2	32,5	7,2	12,0
1996-2000	61	29,5	42,6	9,8	18,0

ski), Nazieleńce, pow. Oświęcim – 1260 (1995; Z. Krzanowski), Zb. Świerklaniec, pow. Tarnowskie Góry – 1200 (1994; J. Betleja, K. Henel), Dębnica, pow. Ostrów Wlkp. – 1080 (1991; M. Matysiak). W drugiej połowie lat 90. ponownie śmieszki najliczniej gnieździły się na Zb. Goczałkowickim – 7700 par w roku1996 (J. Betleja, G. Schneider). Kolonie liczące powyżej 1000 par stwierdzono w sumie w 10 miejscach. Oprócz wymienionych wyżej stanowisk taka kolonia znajdowała się w rez. „Stawy Przemkowskie", pow. Polkowice – 1100 par w roku 1997 (Czapulak i in. 1998).

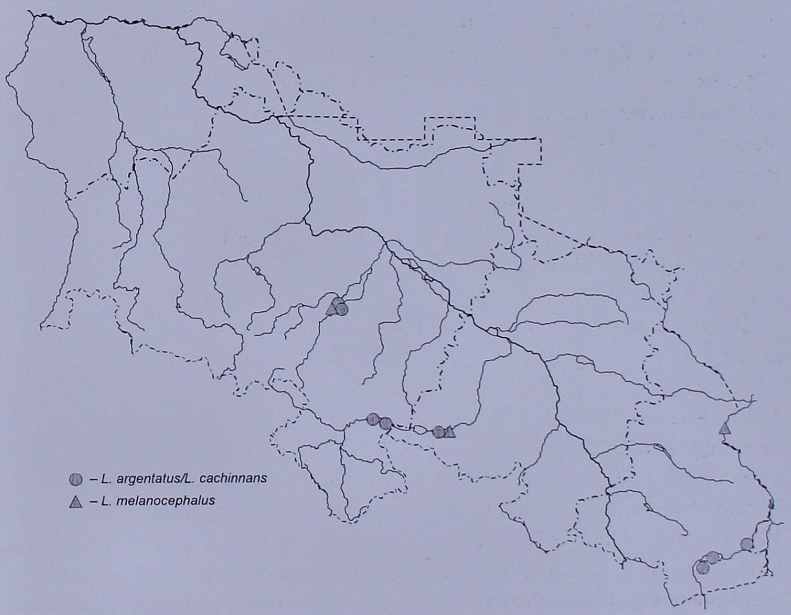
Kolonie śmieszek czynne w latach 90. położone były głównie na stawach rybnych (53 z 105 kolonii; tab. 2). Duże znaczenie jako miejsca gniazdowania tego gatunku miały również żwirownie, zbiorniki zaporowe i osadniki (po 10-15 kolonii).

Mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*. W latach 90. czterokrotnie stwierdzono lęgi tego gatunku na Śląsku (ryc. 2). Pierwszy przypadek zanotowano w roku 1991 na Zb. Mietkowskim (Kołodziejczyk i Stawarczyk 1992), a następny na Zb. Świerklaniec w roku 1994 (Betleja i in. 1996). Kolejnego stwierdzenia dokonano na Zb. Nyskim, gdzie 27 VI 96 wykryto parę z gniazdem (G. Połutrenko, J. Szymczak, Komisja Faunistyczna 1997). W roku 1999 ponownie stwierdzono lęgi tej mewy (2 pary) na Zb. Mietkowskim (A. Pola, Komisja Faunistyczna 2000b). Zwraca uwagę fakt, że wszystkich czterech stwierdzeń dokonano na zbiornikach zaporowych (tab. 2).

Mewa białogłowa *Larus cachinnans* i **mewa srebrzysta** *Larus argentatus*. W związku z trudnościami w rozpoznawaniu obu tych gatunków i braku doświadczenia obserwatorów początkowe stwierdzenia lęgów „dużych mew" na Śląsku są obecnie niemożliwe do zweryfikowania. Pierwszy przypadek lęgu na Śląsku w roku 1996 na stawach w Ochabach w pow. Cieszyn mógł faktycznie dotyczyć podgatunku nominatywnego mewy białogłowej *L. c.*

cachinnans najbardziej podobnego do mewy srebrzystej, a nierozpoznawalnego wtedy dla autora obserwacji (Czyż 1998). Podobnie w roku 1998, kiedy stwierdzono lęgi sześciu par na Zb. Mietkowskim, z których pięć początkowo oznaczono jako mewy srebrzyste (Pola i in. 1998). Jednak w kolejnych latach okazało się, że gniazdują tam głównie mewy białogłowe *L.c. cachinnans*, a lęgów typowych mew srebrzystych nie stwierdzono, zaś cechy jakimi kierowano się przy pierwszych oznaczeniach były niewystarczające (T. Stawarczyk – inf. ustna). Również lęg jednej pary w 1998 na Zbiorniku Goczałkowickim, nie dotyczył mew srebrzystych, a samiec w tej parze wykazywał cechy mewy białogłowej *L.c. michahellis* (J.Betleja, G.Schneider). Wobec powyższego nie można zaliczyć mewy srebrzystej do gatunków lęgowych na Śląsku.

W roku 1999 lęgi dużych mew wykryto w trzech miejscach: na Zb. Mietkowskim – 6 par (P. Gębski, B. Kaźmierczak, A. Pola, M. Sęk) oraz po

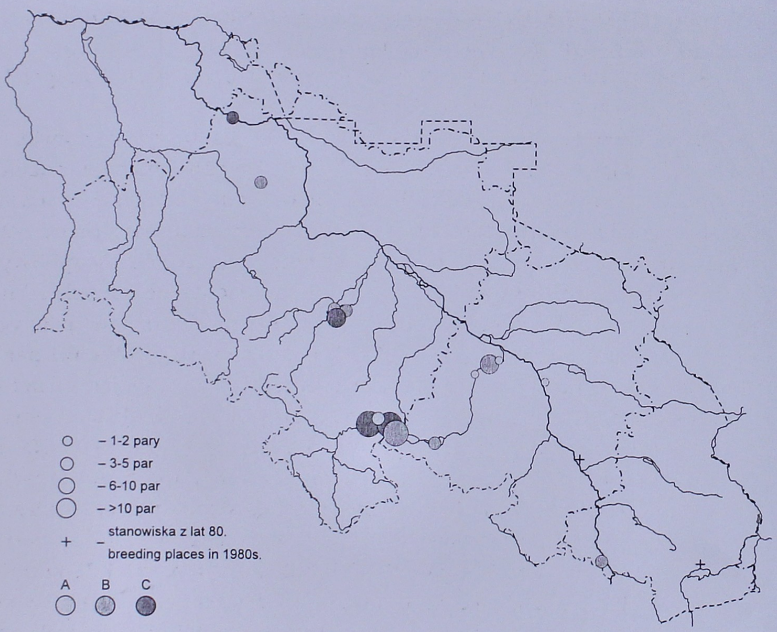
Ryc. 2. Rozmieszczenie stanowisk mewy czarnogłowej i mew srebrzystych/białogłowych na Śląsku w latach 1990-2000

Fig. 2. Distribution of the breeding sites of the Mediterranean Gull and Herring/Yellow-legged Gull *L.* in Silesia in 1990-2000

jednej parze koło Chwałowa, pow. Wrocław (M. Sęk) i na stawach koło Zawadki, pow. Pszczyna (Z. Krzanowski). W roku 2000 stwierdzono w sumie 15 par gniazdujących już na sześciu stanowiskach, w tym ośmiu par mew białogłowych *L .c. cachinnans* na Zb. Goczałkowickim (J. Betleja, R. Krakowczyk, R. Kalinka). Po raz pierwszy odnotowano również lęgi w trzech miejscach w dolinie Nysy Kłodzkiej: na żwirowniach koło Pilc i Topoli oraz na Zb. Nyskim (M. Fura, J. Szymczak; ryc. 2).

Jedyny nie mieszany lęg mewy żółtookiej *L. c. michahellis* udokumentowano na Zbiorniku Mietkowskim w roku 1998 (Pola i in. 1998).

Mewa pospolita *Larus canus*. W latach 90. lęgi mew pospolitych stwierdzano w sumie na 15 stanowiskach (ryc. 3). Cztery z nich zajmowane były

Ryc. 3. Rozmieszczenie stanowisk mewy pospolitej na Śląsku w latach 1990-2000
A – stanowiska zajmowane efemerycznie (1-2 sezony), B – stanowiska zajmowane nieregularnie (3-5 sezonów), C – stanowiska zajmowane regularnie (co najmniej 6 sezonów)

Fig. 3. Distribution of the breeding sites of the Common Gull in Silesia in 1990-2000
A – sites occupied ephemerally (1-2 seasons), B – sites occupied irregularly (3-5 seasons), C – sites occupied regularly (at least 6 seasons).

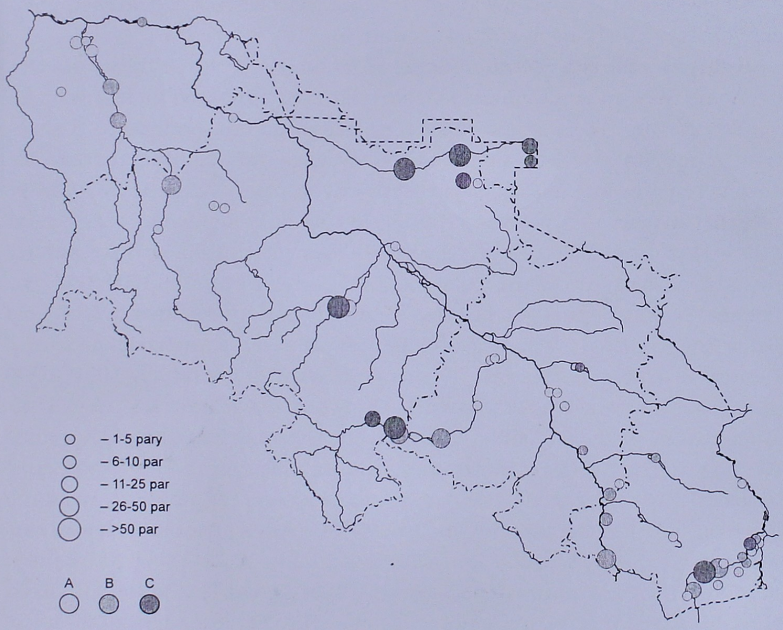
regularnie, a na pozostałych mewy gniazdowały nieregularnie lub efemerycznie. W latach 1993-95, kiedy rokrocznie kontrolowano prawie wszystkie znane stanowiska tego gatunku, jego łączna liczebność wahała się od 52 do 61 par. W drugiej połowie lat 90. liczebność była nieznacznie wyższa – 60-70 par (tab. 1). Najważniejszym stałym lęgowiskiem tej mewy były żwirownie położone w dolinie Nysy Kłodzkiej między Paczkowem a Bardem. Na czterech stanowiskach (głównie koło Mrokocina i Pilc) gnieździło się tam początkowo od 30 do 42 par (R. Mikusek, T. Stawarczyk, J. Szymczak), a w latach 1997-99 liczebność wzrosła do 52-57 par (M. Fura, M. Pluta, J. Szymczak). Regularne lęgi tego gatunku stwierdzano ponadto na polderze koło huty Głogów – 1-5 par (R. Rybarczyk, R. Orzechowski), na stawie w Chwałowie przy Zb. Mietkowskim – do 10 par (Dyrcz i in. 1998) i na położonej w sąsiedztwie zbiornika żwirowni koło Maniowa – 3-6 par (P. Kołodziejczyk, W. Tabisz, i inni).

Mewy pospolite gniazdowały głównie na żwirowniach, gdzie było położonych 10 z 15 znanych stanowisk (tab. 2).

Rybitwa rzeczna *Sterna hirundo*. W latach 90. lęgi tej rybitwy stwierdzono na 56 stanowiskach (ryc. 4), ale tylko na 10 spośród nich gnieździła się regularnie. Na 16 stanowiskach gniazdowała ona podczas 3-5 sezonów, a pozostałe 30 to stanowiska efemeryczne, funkcjonujące przez 1-2 sezony i zajmowane najczęściej przez pojedyncze pary. Liczebność rybitwy rzecznej w pierwszej połowie lat 90., głównie na podstawie danych z lat 1993-94, można było ocenić na 650-730 par. Ocena dla drugiej połowy dekady, w oparciu o dane z lat 1997-98, była zbliżona – 670-760 par. Połowa śląskiej populacji gnieździła się w dolinie Baryczy, na stawach koło Rudy Żmigrodzkiej i w Stawnie. Na pierwszym z tych stanowisk liczebność rybitwy w drugiej połowie lat 90. wyraźnie wzrosła i w latach 1999-2000 gnieździło się tam 290-300 par (B. Orłowska, J. Witkowski, A. Zalisz). W pierwszej połowie dekady kolonia ta liczyła maksymalnie 115 gniazd (Witkowski i in. 1995). W Stawnie gniazdowało zazwyczaj 70-110 par, choć w roku 1997 stwierdzono 174 pary (B. Orłowska, J. Witkowski). W latach 90. na Zbiorniku Goczałkowickim prawie co roku liczebność przekraczała 100 par, a w 1992 i 1998 roku gniazdowało tam po 187 par. Największą liczebność stwierdzono w roku 2000 – 209 gniazd (J. Betleja, J. Król, G. Schneider i inni). Duże kolonie lęgowe rybitwy rzecznej istniały także na Zb. Mietkowskim – do 90 gniazd (Dyrcz i in. 1998), na żwirowniach koło Mrokocina, pow. Ząbkowice Śl. – do 60 par (M. Fura).

Najwięcej stanowisk położonych było na stawach rybnych (21) oraz żwirowniach (17) – tab. 2. Gniazdowanie rybitwy w korycie rzeki stwierdzono jedynie na Bobrze: w roku 1998 – 1 para koło Dychowa, pow. Krosno Odrzańskie (A. Wąsicki).

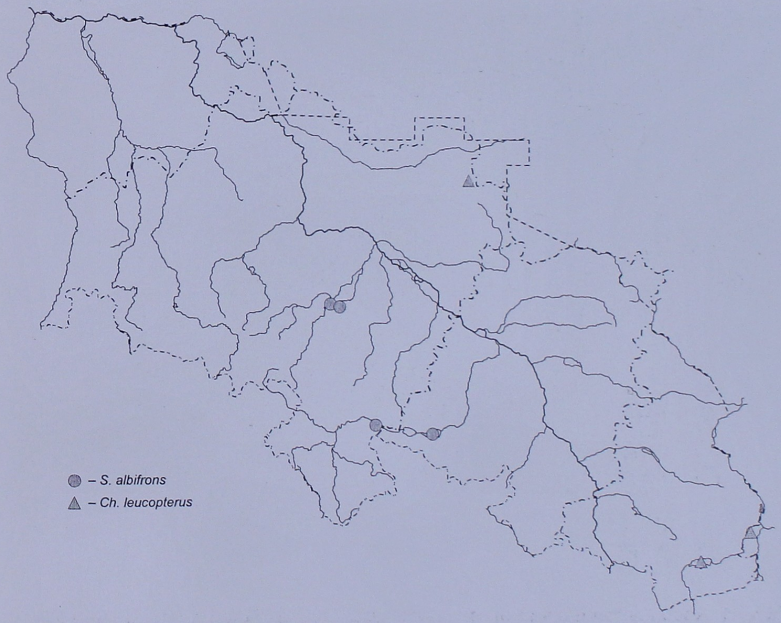
Rybitwa białoczelna *Sterna albifrons*. Gatunek ten przestał gnieździć się na Śląsku na początku XX wieku, choć jeszcze w roku 1939 podejrzewano, że jedna para mogła gniazdować na Odrze pod Oławą (Dyrcz i in. 1991). Po blisko 80-letniej przerwie lęgi rybitwy białoczelnej stwierdzono w roku 1989 na Zbiorniku Mietkowskim, gdzie na jednej z wysp znaleziono dwa gniazda z jajami i obserwowano do 8 dorosłych ptaków (Drazny i in. 1991). Ponownie lęg na tym zbiorniku został stwierdzony w roku 1995, ale przypuszczalnie gniazdowała ona tam także roku 1993 (Dyrcz i in. 1998). W latach 1996-98 na zbiorniku corocznie obserwowano ptaki w sezonie lęgowym, ale nie uzyskano bezpośrednich dowodów lęgów (A. Chlebowski, A. Milewski, M. Pach, W. Tabisz). Natomiast w latach 1992-93 stwierdzono gniazdowanie jednej pary na położonej w sąsiedztwie zbiornika żwirowni w Maniowie (J. Lontkowski, T. Stawarczyk, A. Srzednicki),

Ryc. 4. Rozmieszczenie stanowisk rybitwy rzecznej na Śląsku w latach 1990-2000
A-C – patrz ryc. 3.

Fig. 4. Distribution of the breeding sites of the Common Tern in Silesia in 1990-2000
A-C – see fig. 3.

a w roku 1994 dwukrotnie widziano tam tokującą parę (P. Kołodziejczyk, P. Gębski). Kolejne stwierdzenia lęgów tego gatunku pochodzą ze Zbiornika Nyskiego, gdzie w roku 1996 stwierdzono lęg jednej pary, a w 1998 dwóch par (J. Szymczak). Rybitwy obserwowano tam również w dwóch kolejnych sezonach, ale nie udało się potwierdzić ich gniazdowania. W roku 1998 stwierdzono także lęg jednej pary na żwirowni koło Mrokocina, pow. Ząbkowice Śl. (M. Fura, M. Pluta). W roku 1999 stwierdzono tam trzy pary z gniazdami, a w roku 2000 aż 9 par (J. Szymczak, M. Fura, M. Pluta). Na stanowisku tym rybitwy prawdopodobnie gnieździły się również w roku 1997, kiedy to w czerwcu dwukrotnie widziano zaniepokojone ptaki (M. Fura). Jeden ptak był obserwowany w tym rejonie także 9 VI 95 (R. Mikusek). Jest prawdopodobne, że przynajmniej do prób lęgów mogło dojść ponadto w trzech innych miejscach: w latach 1994 i 1998 na Zb. Turawskim (P. Kołodziejczyk, A. Wojciechowski), w roku 1994 na Odrze

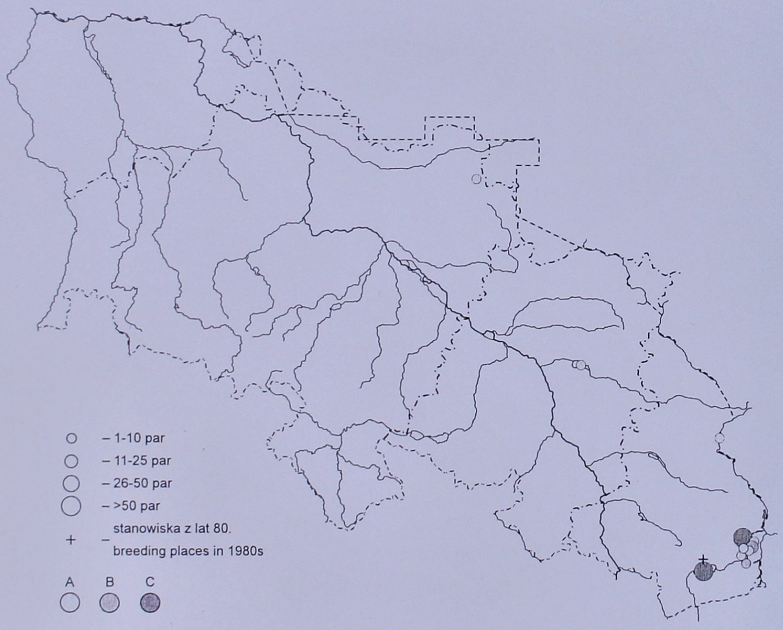

Ryc. 5. Rozmieszczenie stanowisk rybitwy białoczelnej i rybitwy białoskrzydłej na Śląsku w latach 1990-2000

Fig. 5. Distribution of the breeding sites of the Little Tern and White-winged Black Tern in Silesia in 1990-2000

koło Głobic, pow. Góra (R. Rybarczyk) i w roku 1995 na Odrze pod Brzegiem Dolnym (M. Majcher). We wszystkich tych miejscach w czerwcu obserwowano tokujące lub zaniepokojone pary.

Rybitwa białowąsa *Chlidonias hybridus*. Pierwsze lęgi tej rybitwy na Śląsku stwierdzono w roku 1987 (Mol i Oleksik 1988) i od tego czasu, z wyjątkiem roku 1990, gniazdowała ona rokrocznie. W pierwszej połowie lat 90. jej liczebność systematycznie rosła, osiągając maksimum w roku 1995, kiedy zanotowano łącznie 295 par lęgowych (tab. 1). O jej liczebności na Śląsku decydowała przede wszystkim sytuacja na Zb. Goczałkowickim, który w latach 1993-97 był głównym miejscem lęgów tej rybitwy i gdzie w roku 1995 naliczono aż 231 gniazd. W roku 1996 nastąpił spadek do 130 par, a od roku 1998 nie gnieździ się. Ważnym miejscem lęgów były również stawy koło Woli (pow. Pszczyna), gdzie gniazdowało od 30 w roku

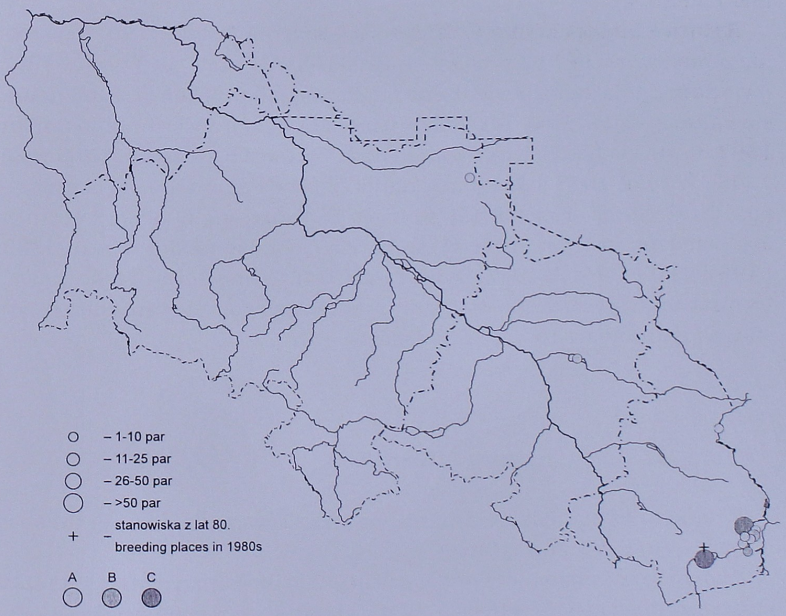
Ryc. 6. Rozmieszczenie stanowisk rybitwy białowąsej na Śląsku w latach 1990-2000
A-C – patrz ryc. 3.

Fig. 6. Distribution of the breeding sites of the Whiskered Tern in Silesia in 1990-2000
A-C – see fig. 3.

1998 do 56-60 par w roku 1995 i 2000 (W. i S. Amrozi, J. Betleja, M. Wajda, G. Schneider).

W latach 90. gniazdowanie rybitwy białowąsej stwierdzano na 11 stanowiskach (ryc. 6), ale w poszczególnych latach lęgi tej rybitwy notowano maksymalnie w czterech miejscach jednocześnie. Z wyjątkiem Zb. Turawskiego, gdzie w roku 1994 gnieździły się cztery pary (P. Kołodziejczyk) oraz stawów koło Drożdżęcina, gdzie zanotowano lęgi trzech par w roku 1997 i dwóch par w 1999 (Orłowska i Witkowski 1998; Komisja Faunistyczna 2000b), wszystkie pozostałe stanowiska znajdowały się na Górnym Śląsku, głównie w dolinie górnej Wisły. Po roku 1988 nie zanotowano lęgów na Zb. Łąka, na którym w latach 1987-88 stwierdzono pierwsze przypadki lęgów tego gatunku na Śląsku (Mol i Oleksik 1988; Oleksik 1992).

Rybitwa czarna *Chlidonias niger*. Lęgi rybitwy czarnej stwierdzano w latach 90. na 26 stanowiskach, ale na zaledwie pięciu (stawy koło

Ryc. 7. Rozmieszczenie stanowisk rybitwy czarnej na Śląsku w latach 1990-2000
A-C – patrz ryc. 3.

Fig. 7. Distribution of the breeding sites of the Black Tern in Silesia in 1990-2000
A-C – see fig. 3.

Drożdżęcina, Przygodzic i Dębnicy, Woli, Zb. Goczałkowicki) spośród nich gniazdowała ona w co najmniej sześciu sezonach, a na dalszych ośmiu w 3-5 sezonach. Na pozostałych 13 stanowiskach rybitwy gnieździły się przez 1-2 lata. Najwyższe liczebności stwierdzono w latach 1994-96, kiedy łącznie co roku gniazdowało od 365 do 474 par (tab. 1). Podobnie jak w latach 80. stanowiska rybitwy czarnej skupiały się w dwóch rejonach, tj. w dolinie Baryczy oraz w dolinie górnej Wisły (ryc. 7). Najliczniej rybitwy gnieździły się na stawach koło Dębnicy – 180 par w roku 1996 i Przygodzic – 100-115 par w latach 1994-1997 (M. Matysiak) oraz na Zb. Goczałkowickim, gdzie w latach 1993-95 stwierdzono ponad 150 par (J. Betleja, J. Król, M. Karetta, G. Schneider). Na pozostałych stanowiskach notowano zazwyczaj do 30 par.

Stanowiska lęgowe rybitwy czarnej na Śląsku związane były wyłącznie ze zbiornikami wodnymi pochodzenia antropogenicznego, głównie stawami rybnymi (17 z 26 stanowisk), a także ze zbiornikami zaporowymi i osadnikami (tab. 2).

Rybitwa białoskrzydła *Chlidonias leucopterus*. W latach 90. trzykrotnie odnotowano lęgi tej rybitwy na Śląsku (ryc. 5; tab. 1). W roku 1992 dwie pary z gniazdami stwierdzono na Zb. Goczałkowickim (J. Król, Komisja Faunistyczna 1994). Także dwie pary z gniazdami obserwowano w roku 1997 na stawach koło Drożdżęcina, pow. Oleśnica (Orłowska i Witkowski 1998). W roku 1998 jedna para gnieździła się na stawach koło Harmęży, pow Oświęcim (Z. Krzanowski, Komisja Faunistyczna 2000a). Wcześniej lęgi pojedynczych par stwierdzano na Zb. Goczałkowickim w roku 1985 i 1989 (Mol i Oleksik 1987; Dyrcz i in. 1991). Zwraca uwagę fakt, że lęgi tego gatunku stwierdzono wyłącznie w miejscach gniazdowania obu pozostałych gatunków z rodzaju *Chlidonias*.

DYSKUSJA

W latach 90. na Śląsku stwierdzono gniazdowanie czterech gatunków mew i pięciu gatunków rybitw.

Spośród omówionych w pracy gatunków tylko w przypadku śmieszki stwierdzono spadek liczebności. W latach 80. śląską populację oceniono na około 45000-46000 (50000) par (Dyrcz i in. 1991, zmodyfikowane i uzupełnione; tab. 4), co oznacza, że liczebność śmieszki w pierwszej połowie lat 90. była mniejsza o 12000-17000 par, tj. o około 26-38%. W znacznej mierze spadek ten był wynikiem zmniejszenia się liczby śmieszek gniaz-

Tabela 4. Porównanie liczebności lęgowych populacji mew i rybitw na Śląsku w latach 80. i 90. XX wieku

Table 4. Comparison of the size of breeding populations of gulls and terns in Silesia in the 1980s and 1990s

Gatunek Species	Lata / Years		
	1983-1987	1991-1995	1996-2000
Larus melanocephalus	-	0-1	0-2
Larus ridibundus	47000-50000	29000-34000	min. 26000
Larus canus	35	65-70	65-70
L. argentatus/L. cachinnans	-	-	15
Sterna hirundo	260-270	650-730	670-760
Sterna albifrons	2	1-2	9
Chlidonias hybridus	8	250	130
Chlidonias niger	220-240	365	330
Chlidonias leucopterus	1	0-2	0-2

dujących na stanowiskach w dolinie Górnej Wisły. W latach 80. gnieździło się tam 22000-24000 par, podczas gdy w następnej dekadzie zaledwie 11000-12500 par. Spadek liczebności, zarówno w dolinie górnej Wisły, jak i w skali całego Śląska, nie był związany ze zmniejszaniem się liczby kolonii. W poprzednim okresie na Śląsku lęgi śmieszki stwierdzano na 80 stanowiskach, a w ostatniej dekadzie XX wieku gatunek ten gniazdował na prawie 100 stanowiskach. Spadek liczebności wynikał raczej ze zmniejszenia się wielkości kolonii. W latach 80. na 16 stanowiskach gniazdowało ponad 1000 par, a udział kolonii małych (do 100 par) wynosił 30%. W latach 90. duże kolonie (ponad 1000 par) stwierdzono tylko w 10 miejscach, a na 50% stanowisk gnieździło się do 100 par. Stwierdzone różnice między obu ostatnimi dekadami XX wieku nie muszą oznaczać trwałego trendu, tym bardziej że oceny liczebności w pierwszej i drugiej połowie lat 90. są zbliżone. Prawdopodobne jest, że ocena liczebności w latach 80. została przeprowadzona w wyjątkowo korzystnym dla śmieszki okresie. Podstawą tamtej oceny były dane zebrane w roku 1983, tj. w sezonie lęgowym po wyjątkowo łagodnej zimie. W przypadku co najmniej kilku kolonii stwierdzona wówczas liczba par była wyraźnie wyższa niż w innych sezonach lat 80. Z drugiej strony bardzo wyraźny spadek liczebności śmieszki zanotowano na Łotwie. W roku 1986 gniazdowało w tym kraju 110 000

par, a w roku 1994 stwierdzono zaledwie 40 000 par (Viksne i in. 1996). Przyczynę tak gwałtownego spadku upatrywano w spadku zasobności pokarmowej środowiska. Jednakże w innych krajach europejskich liczebność śmieszki jest dość stabilna od lat 70. (Källander i Lebreton 1997).

Wyraźny wzrost liczebności stwierdzono u rybitwy rzecznej. W latach 80. znanych było 40 stanowisk tej rybitwy, na których występowało 260-270 par (Dyrcz i in. 1991). W latach 90. liczba stanowisk nie uległa zasadniczej zmianie, ale liczebność tej rybitwy była ponad dwukrotnie wyższa. Znacznie wyższe liczebności w kolejnych sezonach lat 90., pomimo niepełnych danych, wskazują, że wzrost liczebności jest zjawiskiem trwałym, a nie wynikiem fluktuacji charakterystycznych dla tego gatunku. Fluktuacje te są często związane z zanikiem miejsc dogodnych do gniazdowania, w wyniku zmian poziomu wody w zbiornikach i rzekach. Na Śląsku większość stanowisk tego gatunku położona jest na stawach rybnych i żwirowniach, gdzie różnice w poziomie wody między sezonami są zazwyczaj niewielkie, a warunki gniazdowania dość stabilne. W Polsce sytuacja rybitwy rzecznej w ostatnich latach nie uległa zasadniczej zmianie (T. Stawarczyk – inf. ustna).

Wzrost liczebności w latach 90. zanotowano także w przypadku mewy pospolitej, choć jej populacja jest stosunkowo nieliczna. Gatunek ten gnieździ się na Śląsku od roku 1981, ale już w roku 1987 jego liczebność oceniono na 35 par (Dyrcz i in. 1991). W latach 90. liczba par lęgowych była prawie dwukrotnie wyższa (65-70 par), jak również mewy zasiedliły kilka kolejnych stanowisk. Rozwój śląskiej populacji ma niewątpliwie związek ze wzrostem liczebności tego gatunku, jaki był stwierdzany do końca lat 80., zarówno w Polsce (Tomiałojć 1990), jak i innych krajach europejskich (Hegemeijer i Blair 1997). Według Goethego (1983) był on związany ze zmianami klimatycznymi, eutrofizacją wód śródlądowych, zaprzestaniem tępienia tej mewy, jak również wykorzystywaniem śmietnisk jako żerowisk. W latach 90. stwierdzono jednak spadek liczebności mewy pospolitej (Hegemeijer i Blair 1997), a zjawisko to obserwowane jest również w Polsce (T. Stawarczyk – inf. ustna). Jest prawdopodobne, że także śląska populacja może ulec zmniejszeniu. Głównym obszarem występowania tego gatunku są żwirownie w dolinie Nysy Kłodzkiej, znajdujące się na obszarach przyszłych zbiorników zaporowych. Napełnienie zbiorników po zakończeniu budowy może znacznie ograniczyć ilość miejsc odpowiednich do założenia gniazda.

Kolejnym gatunkiem wykazującym tendencję wzrostową jest rybitwa białowąsa. Pierwsze lęgi tej rybitwy na Śląsku stwierdzono w roku 1987 (Mol i Oleksik 1988; Dyrcz i in. 1991) i od tego czasu, z wyjątkiem roku

1990, gniazdowała ona rokrocznie. Do lat 80. rybitwa białowąsa gniazdowała w Polsce sporadycznie i nawet w okresie wędrówek pojawiała się skrajnie nielicznie (Tomiałojć 1990). W latach 90. jej liczebność systematycznie rosła i w roku 2000 zanotowano w całej Polsce około 700 par lęgowych (Komisja Faunistyczna 2001). W skali Europy jej liczebność jednak spada (van der Winden 1997). Podstawą przyczynę tego zjawiska upatruje się w zaniku naturalnych miejsc gniazdowych (stagnujące i wolno płynące wody z bogatą roślinnością zanurzoną) w wyniku postępującej sukcesji oraz osuszania terenów podmokłych.

Jedynym gatunkiem, którego liczebność nie uległa istotnym zmianom w latach 90. była rybitwa czarna. W latach 80. populację tego gatunku oceniano na 220-240 par (Dyrcz i in. 1991). W latach 90. w większości lat liczba par gniazdujących na Śląsku kształtowała się na zbliżonym poziomie, choć w niektóre lata była ona nawet wyższa, ale podobnie jak i inne gatunki mewowców *Lari* charakteryzuje się ona silnymi fluktuacjami liczebności.

W latach 90. stwierdzono po raz pierwszy na Śląsku lęgi dwóch gatunków mew: czarnogłowej i białogłowej. Ich populacje są jeszcze bardzo małe (m. białogłowa), bądź gnieżdżą się one nieregularnie (m. czarnogłowa), ale należy oczekiwać dalszego wzrostu ich liczebności.

PODZIĘKOWANIA

Powstanie tej pracy nie byłoby możliwe bez dużej rzeszy obserwatorów, którzy nadesłali swoje dane do Kartoteki Awifauny Śląska ZEP UWr. Wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej pracy serdecznie dziękujemy.

Materiały udostępniły następujące osoby: S. i W. Amrozi, Andrzej Andrzejczyk, Waldemar Bena, Maria Białecka, Marian Białecki, Marcin Biniek, Tomasz Blaik, Waldemar Blaźniak, Grzegorz Bobrowicz, Piotr Bujnicki, Piotr Cempulik, Adam Chlebowski, Arkadiusz Chorążyczewski, Zbigniew Chrul, Marek Cieślak, Łukasz Czajka, Paweł Czechowski, Roman Czyż, Paweł Dolata, Tadeusz Drazny, Tomasz Dzierżan, Marcin Faber, Mirosław Fura, Stanisław Gacek, Paweł Gębski, Tomasz Gmerek, Arkadiusz Gorczewski, Waldemar Górka, Roman Guziak, Grzegorz Guzik, Andrzej Halawa, Grzegorz Hebda, Krzysztof Henel, Tomasz Iwasiów, Magdalena Janicka, Grzegorz Jędro, Robert Kaczmarek, Zbigniew Kajzer, Marcin Karetta, Waldemar Kawiński, Bartosz Kaźmierczak, Jan Kohut, Krzysztof Kokoszka, Paweł Kołodziejczyk, Henryk Kościelny, Piotr Kozłowski, Jan Król, Robert Kruszyk, Zenon Krzanowski, Adam Kuńka, Stanisław Kuźniak, Grzegorz Lewandowski, Julian Lewandowski, Marian Lewandowski, Jan Lontkowski, Grzegorz Lorek, Andrzej Luzarowski, Renata Łagosz, Barbara Machander, Mirosław Majcher, Mariusz Majewski, Piotr Majewski, Marek Marciniak, Krzysztof Martini, Marek Martini,

Piotr Michalik, Waldemar Michalik, Romuald Mikusek, Aleksander Milewski, Grzegorz Mleczko, Maciej Nagler, Adrian Ochmann, Zygmunt Ograbek, Ireneusz Oleksik, Beata Orłowska, Grzegorz Orłowski, Ryszard Orzechowski, Mariusz Ostański, Marek Pach, Bernard Pawlik, Mirosław Pluta, Andrzej Pola, Grzegorz Połutrenko, Krzysztof Prędkiewicz, Michał Radziszewski, Ewald Ranoszek, Mariusz Rojek, Agnieszka Rok, Artur Romanowski, Sławomir Rubacha, Robert Rybarczyk, Jan Ryszawy, Andrzej Ryś, Jan Saborin, Gustaw Schneider, Piotr Senenko, Marcin Sidelnik, Artur Siekiera, Joachim Siekiera, Marcin Słychan, Bartosz Smyk, Andrzej Srzednicki, Marek Stajszczyk, Tadeusz Stawarczyk, Bogusław Stawiarski, D. Stepek, Przemysław Strzelecki, Dariusz Szlama, Mirosław Sztukowski, Jakub Szymczak, Artur Szymczyk, Henryk Szymiczek, Dariusz Szyra, Romuald Szyra, Marcin Śliwiński, Wiesław Tabisz, Z. Tarnogórski, Piotr Tomala, Piotr Tomaszewski, Jacek Udolf, Marcin Wajda, Andrzej Wąsicki, Józef Witkowski, Michał Włodarz, Adam Wojciechowski, Jarosław Wojtczak, K. Wrona, Krzysztof Wysocki, Konrad Zakrzewski, Tomasz Zaleski, Marek Zarzycki, Tomasz Zarzycki, Michał Zawadzki, Tomasz Zawadzki.

LITERATURA

Betleja J., Henel K., Schneider G. 1996. Ponowne stwierdzenie lęgu mewy czarnogłowej *Larus melanocephalus* na Śląsku. Ptaki Śląska 11: 151-152.

Czapulak A., Adamski A., Cieślak M., Zawadzki L. 1998. Ptaki wodne rezerwatu „Stawy Przemkowskie" w latach 90. Ptaki Śląska 12: 81-112.

Czyż R. 1998. Pierwsze stwierdzenie lęgu mewy srebrzystej *Larus argentatus* na Śląsku. Ptaki Śląska 12: 156-157.

Drazny T., Tabisz W., Olej D. 1991. Lęg rybitwy białoczelnej *Sterna albifrons* na zbiorniku Mietkowskim. Ptaki Śląska 8: 136-137.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska – monografia faunistyczna. Wrocław.

Dyrcz A., Kołodziejczyk P., Martini K., Martini M. 1998. Ptaki Zbiornika Mietkowskiego. Ptaki Śląska 12: 17-80.

Goethe F. 1983. Common Gull *Larus canus*. W: Wolff J. (red.) Ecology of the Wadden Sea. Balkema, Rotterdam.

Hagemeijer E.J.M., Blair M.J. 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & AD Poyser, London.

Källander H., Lebreton J. 1997. Black-headed Gull *Larus ridibundus*. W: E.J.M. Hagemeijer i M.J. Blair (red.). The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & AD Poyser, London.

Kołodziejczyk P., Stawarczyk T. 1992. Pierwsze stwierdzenie lęgu mewy czarnogłowej *Larus melanocephalus* na Śląsku. Ptaki Śląska 9: 81-83.

Komisja Faunistyczna 1994. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1992. Not. Orn. 35: 157-170.

Komisja Faunistyczna 1997. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1996. Not. Orn. 38: 291-311.

Komisja Faunistyczna 2000a. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1998. Not. Orn. 41: 29-53.
Komisja Faunistyczna 2000b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999. Not. Orn. 41: 293-315.
Komisja Faunistyczna 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. Not. Orn. 42: 193-214.
Mol K., Oleksik I. 1987. Materiały do awifauny Śląska – *Chlidonias leucopterus*. Ptaki Śląska 5: 76-77.
Mol K., Oleksik I. 1988. Materiały do awifauny Śląska – *Chlidonias hybridus*. Ptaki Śląska 6: 110-111.
Oleksik I. 1992. Ptaki Zbiornika Łąka. Ptaki Śląska 9: 49-60.
Orłowska B., Witkowski J. 1998. Lęgi rybitwy białowąsej *Chlidonias hybridus* i rybitwy białoskrzydłej *Ch. leucopterus* w dolinie Baryczy. Ptaki Śląska 12: 161-163.
Pola A., Rybarczyk R., Stawarczyk T. 1998. Pierwsza kolonia lęgowa mewy srebrzystej *Larus argentatus* i mewy białogłowej *Larus cachinnans* na Śląsku. Ptaki Śląska 12: 158-160.
Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
van der Winden J. 1997. Whiskered Tern *Chlidonias hybridus*. W: E.J.M. Hagemeijer i M.J. Blair (red.). The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & AD Poyser, London.
Viksne J., Janaus M., Stipniece A. 1996. Recent trends of the Black-headed Gull *Larus ridibundus* population in Latvia. Ornis Svecica 6: 39-44.
Witkowski J., Orłowska B., Ranoszek E., Stawarczyk T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. Not. Orn. 36: 5-74.

STRESZCZENIE

W latach 90. XX wieku na Śląsku gnieździły się cztery gatunki mew i pięć gatunków rybitw. Liczebność populacji lęgowych w kolejnych latach przedstawiono w tabeli 1, a rozmieszczenie stanowisk poszczególnych gatunków na ryc. 1-7. Stanowiska lęgowe mewowców Lari gniazdujących na Śląsku położone były głównie na zbiornikach wodnych pochodzenia antropogenicznego tj. stawach rybnych, zbiornikach zaporowych, żwirowniach i osadnikach (tab. 2).

W pierwszej połowie lat 90. liczebność śmieszki oceniono na 29000-34000 par w 83 koloniach. W drugiej połowie lat 90. istniało co najmniej 60 kolonii z 26000-34000 parami. W porównaniu do lat 80. liczebność śmieszki była niższa o 26-38%. Spadek liczebności był związany ze zmniejszeniem się wielkości kolonii, a nie ich liczby (tab. 3). Sugerowano jednak, że poprzednia ocena, oparta głównie na danych z roku 1983, mogła dotyczyć wyjątkowo korzystnego dla śmieszki okresu (po łagodnej zimie). Wzrost liczebności stwierdzono w przypadku mewy pospolitej oraz rybitwy rzecznej i białowąsej, a zebrane dane wskazują, że wzrost ten jest trwały i nie wynika z fluktuacji liczebności. O wzroście liczebności można mówić również w przypadku rybitwy białoczelnej, mewy czarnogłowej oraz dużych mew

z grupy mew srebrzystych, choć ich populacje są jeszcze bardzo nieliczne, a lęgi nie są stwierdzane co roku. Liczebność rybitwy czarnej nie uległa zasadniczej zmianie i w większości lat stwierdzano 200-300 par, podczas gdy w latach 80. gnieździło się 220-240 par. W latach 1994-96 liczebność była wprawdzie wyższa (365-475 par), ale związane to było z liczniejszym gniazdowaniem na dwóch stanowiskach.

SUMMARY

In the 1990s four gull and five tern species were recorded to nest in Silesia. The size of breeding populations in consecutive seasons is shown in table 1, and the distribution of sites of particular species in fig. 1-7. The breeding sites of larids *Lari* nesting in Silesia were situated mainly on water reservoirs of anthropogenic origin, i.e. fish-ponds, dam reservoirs, gravel-pits and sewage farms (table 2).

In the first half of the 1990s the abundance of the Black-headed Gull *Larus ridibundus* was assessed at 29,000-34,000 pairs in 83 colonies. In the second half of this decade there were at least 60 colonies, comprising jointly 26,000-34,000 pairs. Compared with the 1980s, the species attained numbers lower by 26-38%. The decline was connected with a decrease in the size of the colonies and not their number (table 3). There are suggestions, however, that the previous estimate, based mainly on data from 1983, might regard a period which was exceptionally favourable to Black-headed Gulls (after a mild winter). An increase in abundance has been recorded for the Common Gull *L. canus*, Common Tern *Sterna hirundo* and Whiskered Tern *Chlidonias hybridus*, and the collected data indicate that this growth is permanent and does not reflect fluctuation in numbers. The increasing trend has also been revealed for the Little Tern *S. albifrons*, Mediterranean Gull *L. melanocephalus* and for large gulls (Herring/Yellow-legged Gull *L. argentatus/cachinnans*), although their populations are still very small, and broods not found every year. The abundance of the Black Tern *Chlidonias niger* had not substantially changed and in most years 200-300 pairs were recorded, whereas in the 1980s 220-240 pairs bred in the region. Although in 1994-96 the numbers were higher (365-475 pairs), this was due to more abundant breeding at two sites.

Adresy autorów:

Andrzej Czapulak, Artur Adamski
Zakład Ekologii Ptaków UWr.
Sienkiewicza 21
50-335 Wrocław
e-mail: czapula@biol.uni.wroc.pl

Jacek Betleja
Dział Przyrody
Muzeum Górnośląskie
Pl. Jana III Sobieskiego 2
41-902 Bytom